

Аналітична записка з дисципліни

«Стійкість громадян до гібридних загроз» на тему:
«Аналіз шляхів формування системи національної стійкості
у національній безпеці»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ.....	4
1.1. Визначення національної стійкості у контексті національної безпеки	4
1.2. Основні компоненти національної стійкості	6
1.3. Значення національної стійкості для державної безпеки.....	8
РОЗДІЛ 2. СТАН І ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В УКРАЇНІ	9
2.1. Оцінка поточного стану національної стійкості в Україні.....	9
2.2. Визначення основних проблем та загроз, що впливають на національну стійкість.....	11
2.3. Аналіз чинників, що перешкоджають формуванню ефективної системи національної стійкості	12
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В УКРАЇНІ.....	13
ВИСНОВКИ.....	14
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	15

ВСТУП

Національна стійкість як концепція набула значного значення у сфері національної безпеки, особливо в умовах сучасних глобальних викликів та загроз. З розвитком технологій та глобалізацією світового порядку країни все частіше стикаються з багатовимірними кризами, які можуть бути як внутрішнього, так і зовнішнього походження. Ефективна система національної стійкості стає необхідною умовою забезпечення стабільності та безпеки держави. Формування такої системи передбачає не лише здатність протистояти кризовим ситуаціям, але й швидко відновлюватися після них.

Метою цієї аналітичної записки є дослідження шляхів формування системи національної стійкості в контексті забезпечення національної безпеки України. Основні завдання дослідження включають визначення ключових компонентів національної стійкості, аналіз існуючих підходів та практик, а також пропозиції щодо вдосконалення системи національної безпеки через призму національної стійкості.

Національна стійкість охоплює широкий спектр питань, починаючи від економічної стійкості та соціальної згуртованості до військової обороноздатності та інформаційної безпеки. Кожен із цих аспектів відіграє важливу роль у забезпеченні загальної стійкості держави.

Міжнародний досвід показує, що ефективна система національної стійкості може бути досягнута лише через комплексний підхід, який включає в себе тісну співпрацю між державними органами, приватним сектором та громадянським суспільством. Важливим аспектом є також інтеграція національних систем безпеки з міжнародними структурами, що дозволяє забезпечити більш ефективну координацію та взаємодію у випадку кризових ситуацій. Україна повинна розробити та впровадити ефективну стратегію національної стійкості, яка б враховувала специфіку національних умов та міжнародний досвід.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

1.1. Визначення національної стійкості у контексті національної безпеки

Національна стійкість – це здатність держави та суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження та характеру, адаптуватись до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування, у т. ч. під час криз, швидко відновлюватися після криз до оптимального за визначених умов рівня рівноваги [1].

Основними об'єктами системи забезпечення національної стійкості є держава та суспільство, які можуть зазнати деструктивних впливів (дії загроз, кризових ситуацій та інших небезпек). Загалом, об'єктом стійкості можуть бути будь-які предмети (метали, конструкції тощо), соціальні й технічні системи (політична, економічна, енергетична, інформаційна, інфраструктура та ін.), люди, організації. Держава й суспільство як основні об'єкти національної стійкості також є складними системами. Їх елементи та системні зв'язки можуть зазнавати неоднакових впливів різних загроз, а отже, механізми зміцнення стійкості держави й суспільства можуть бути різними [2, с.40].

Основними суб'єктами у системі забезпечення національної стійкості є органи державної влади і місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, структури громадянського суспільства, громадяни – ініціатори або учасники процесів забезпечення національної стійкості [1]. Характерною особливістю при цьому є те, що в системі забезпечення національної стійкості об'єкти можуть перетворюватися на суб'єкти. Так вони зміцнюють власну стійкість, використовуючи як потенціал саморозвитку, так і можливості системи забезпечення національної стійкості [2, с. 44-45].

Найчастіше дослідники виокремлюють такі рівні організації системи забезпечення національної стійкості: державний, регіональний (у межах держави), місцевий (рівень територіальних громад), а також об'єктовий

(організаційна стійкість). Можуть також існувати наднаціональні системи забезпечення стійкості: регіональна (міждержавна) та глобальна. На інтернаціональну природу стійкості вказував у своїх дослідженнях Д. Чендлер [3].

Існування щільних зв'язків і взаємовпливів між об'єктами та суб'єктами зумовлює складний комплексний характер заходів, спрямованих на формування національної стійкості, які мають охоплювати політичні, економічні, соціальні, інформаційні, психологічні та інші аспекти. Такі зв'язки реалізуються через цілеспрямовані дії, відповідні методи, чинники, механізми. При цьому можуть формуватися і нові зв'язки, що сприятимуть розвитку основних об'єктів та системи забезпечення національної стійкості загалом, і додаткові чинники негативного впливу. Взаємодія суб'єктів та об'єктів зумовлена певною метою та спрямована на отримання таких результатів, як зниження ризиків та наслідків настання кризових ситуацій, забезпечення безперервності функціонування держави та суспільства за будь-яких умов [2, с.47]. Схематично взаємодія між основними елементами системи забезпечення національної стійкості та із зовнішнім середовищем представлена на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Система забезпечення національної стійкості у взаємодії із зовнішнім середовищем [2, с.48]

Загалом для вирішення низки завдань у сфері забезпечення національної безпеки, особливо тих, у яких держава відіграє провідну роль, більше підходять традиційні ексклюзивні підходи. У той же час, для реагування на нові загрози мають бути запропоновані також й інші механізми, побудовані на засадах стійкості та інклюзивності. Особливо актуальним такий підхід є для вирішення завдань, які потребують взаємодії різних суб'єктів (передусім органів державної і місцевої влади, організацій громадянського суспільства, представників бізнесу та окремих громадян) або розподілу відповідальності [2, с. 56]. На рис. 1.2 схематично зображені особливості формування системи забезпечення національної безпеки і системи забезпечення національної стійкості (у т. ч. значення основних системних елементів і характер системних зв'язків) та можливості їх взаємодії.

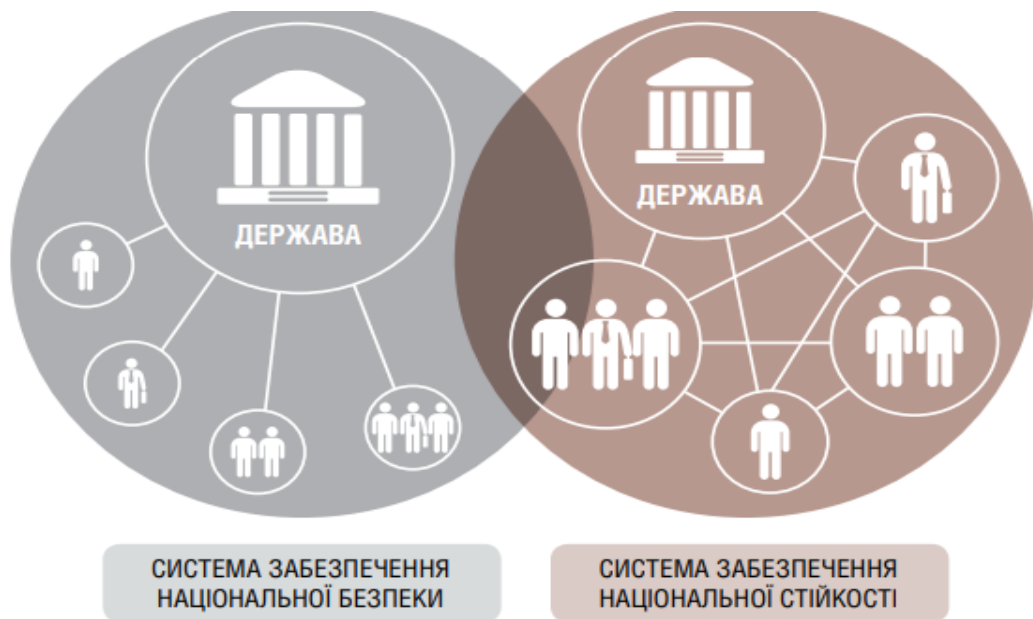

Рис. 1.2. Можливості взаємодії системи забезпечення національної стійкості із системою забезпечення національної безпеки з урахуванням їх особливостей [2]

1.2. Основні компоненти національної стійкості

Національна стійкість є багатогранним концептом, який охоплює різні аспекти життєдіяльності держави. Основні компоненти національної стійкості

включають економічну стійкість, соціальну стійкість, військову стійкість, інформаційну безпеку, екологічну стійкість та політичну стійкість. Кожен з цих компонентів відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності та безпеки держави, а їх комплексне поєднання є ключовим фактором для ефективної реакції на сучасні виклики та загрози.

Економічна стійкість є одним з фундаментальних компонентів національної стійкості. Основні елементи економічної стійкості: диверсифікація економіки, розвиток інноваційних технологій, підтримка малого та середнього бізнесу, а також забезпечення стабільного економічного зростання.

Соціальна стійкість включає здатність суспільства до адаптації та виживання в умовах кризи. Вона базується на соціальній згуртованості, рівноправності та доступі до основних соціальних послуг, таких як охорона здоров'я, освіта, житло та зайнятість. Соціальна згуртованість є важливим фактором, що сприяє стабільності та безпеці суспільства. Вона передбачає підтримку соціальних зв'язків, співпраці та солідарності серед громадян.

Військова стійкість є важливим компонентом національної стійкості, що включає здатність держави до ефективної оборони та захисту своїх громадян. Основні елементи військової стійкості: розвиток сучасних збройних сил, інтеграція з міжнародними системами безпеки, наявність стратегічних резервів та мобілізаційних ресурсів. Важливим аспектом військової стійкості є також здатність до швидкої та ефективної реакції на зовнішні загрози, а також забезпечення інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека є невід'ємною складовою національної стійкості в умовах сучасних інформаційних технологій. Важливим аспектом інформаційної безпеки є підвищення рівня медіаграмотності населення та розвиток незалежних медіа. Екологічна стійкість – це здатність держави до ефективного управління природними ресурсами та захисту навколишнього середовища. Основні елементи екологічної стійкості включають зниження

викидів парникових газів, розвиток відновлюваних джерел енергії, збереження біорізноманіття та управління відходами.

Політична стійкість полягає у здатності державних інститутів до ефективного управління та забезпечення стабільності в умовах кризових ситуацій. Основні елементи політичної стійкості: розвиток демократичних інститутів, забезпечення верховенства права, боротьба з корупцією та забезпечення політичної стабільності. Розвиток демократичних інститутів передбачає забезпечення прозорості та підзвітності державних органів, а також участь громадян у прийнятті рішень.

1.3. Значення національної стійкості для державної безпеки

Національна стійкість є ключовим фактором для забезпечення державної безпеки в умовах сучасних глобальних викликів та загроз. Стабільна економіка дозволяє державі фінансувати оборону, соціальні програми та інфраструктурні проекти. В умовах кризи економічна стійкість забезпечує державі здатність швидко адаптуватися до змін і зменшити негативні наслідки економічних потрясінь.

Соціальна стійкість забезпечує злагоду і стабільність у суспільстві, що є важливим чинником для державної безпеки. Суспільство, в якому громадяни відчують захищеність і мають доступ до якісної освіти, охорони здоров'я та інших соціальних благ, є більш стабільним і готовим до викликів.

Військова стійкість є критично важливою для захисту національних інтересів та забезпечення територіальної цілісності держави. Політична стійкість забезпечує ефективне управління державою та підтримку стабільності в умовах кризових ситуацій. Сильні та прозорі інститути підвищують довіру громадян до держави та сприяють зменшенню соціальної напруги. Політична стійкість також включає здатність держави до ефективного управління кризами та забезпечення стабільності у довгостроковій перспективі.

РОЗДІЛ 2. СТАН І ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка поточного стану національної стійкості в Україні

Національна безпека забезпечується шляхом проведення виваженої політики націленої на усі її складові елементи (рис.2.1).

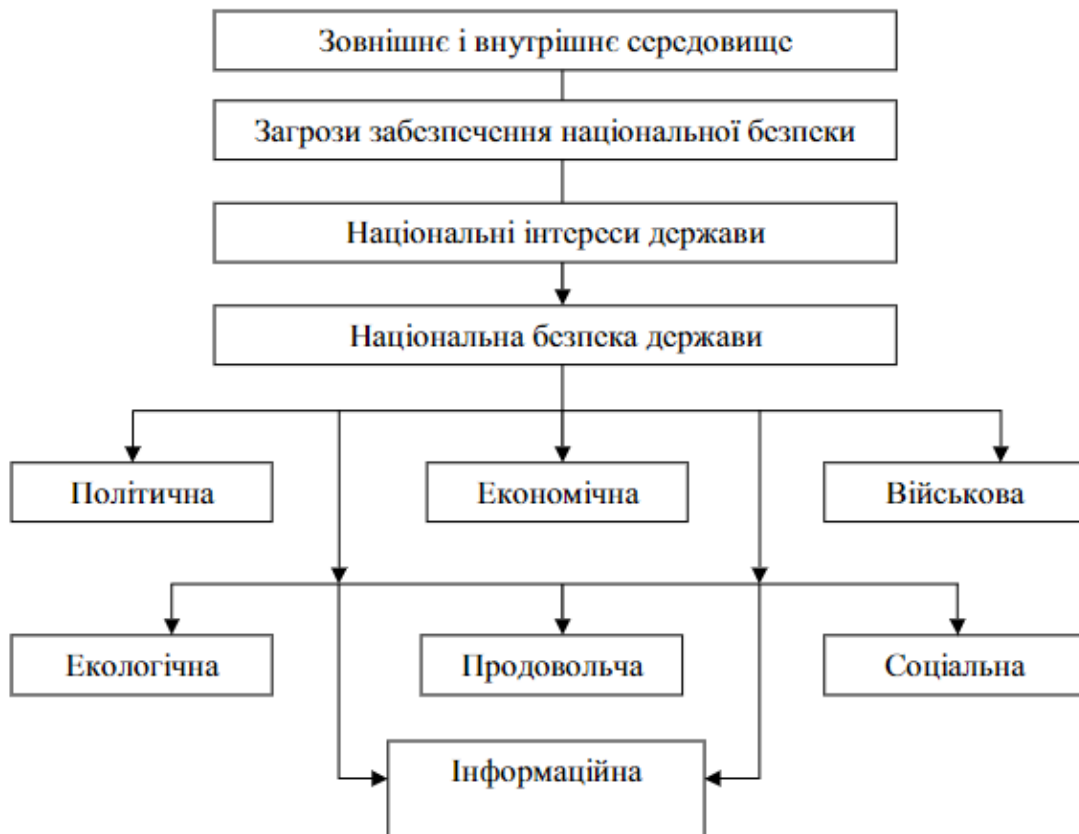

Рис.2.1. Складові національної безпеки України [4, с.89]

Згідно із Стратегією Ради національної безпеки та оборони, державна політика щодо забезпечення національної безпеки України зосереджується на таких напрямках [4]: розробка та імплементація проактивного підходу шляхом управління наявними ризиками; чіткий розподіл повноважень між представниками безпекового та оборонного секторів, покращення механізмів їх взаємодії, обміну інформацією, та керування діями між ними та іншими державними органами; усунення недоліків та неточностей вітчизняного законодавства щодо забезпечення державної безпеки та узгодження його із нормами Європейського Союзу (ЄС) та НАТО; сприяння

розвитку партнерства держави та підприємницьких структур щодо реалізації спільних проєктів у сфері безпеки; вдосконалення інструментів захисту державної таємниці та інформації з обмеженим доступом з врахуванням міжнародного досвіду (ЄС, НАТО) [4, с.90].

У 2023 р. Кабінет Міністрів України затвердив План заходів із реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року. План сформовано з урахуванням результатів оцінювання системи стійкості України в умовах війни та наданих рекомендацій із усунення виявлених міжсекторальних вразливостей.

План містить заходи щодо запровадження цілісної системи ідентифікації, пріоритезації, запобігання та ефективного реагування на загрози та ризики будь-якого характеру. Документ сприятиме посиленню спроможності органів влади та місцевого самоврядування у цій сфері, у тому числі підвищенню компетенцій їх представників [5].

Джерелами ризиків і загроз для національної безпеки України є: політична ситуація, зміна клімату, розвиток науки і технологій, просування іншими державами інтересів, які суперечать національним інтересам України. Ухвалений 2021 р. Закон України «Про основи національного спротиву» заклав підвалини організації територіальної оборони, яка відіграла важливу роль у забезпеченні захисту держави у нинішній війні [6].

Повномасштабне вторгнення, а також гібридна війна рф, яка триває з 2014 року, виявили в Україні й інші переваги, такі як потужний волонтерський рух та значний потенціал для самоорганізації суспільства. Активне навчання та підготовка представників органів державної влади, сил безпеки і оборони, зокрема за участю іноземних держав та НАТО, щодо комплексного реагування на різноманітні загрози значно підвищило рівень готовності держави до збройної агресії з боку рф. Безумовною перевагою є також лідерство Президента України, яке забезпечило не лише ефективне протистояння чисельно більшим силам противника, а й дало змогу організувати потужну міжнародну коаліцію демократичних держав на підтримку України. В умовах

війни сформувалися нові можливості для захисту національних інтересів і подальшого відновлення країни після війни. Насамперед, йдеться про зміцнення двосторонніх відносин України з низкою країн світу, прогрес України на шляху євроінтеграції та у захисті суверенних прав у міжнародних судових інституціях, зокрема Міжнародному Суді ООН [7, 8].

2.2. Визначення основних проблем та загроз, що впливають на національну стійкість

Національна стійкість України стикається з низкою проблем і загроз, які впливають на безпеку та стабільність країни. Однією з найбільших загроз для національної стійкості України є військова агресія з боку РФ. Окупація Криму у 2014 році та підтримка збройних формувань на Донбасі створили постійний військовий конфлікт на сході України. Це призвело до значних втрат серед населення, руйнування інфраструктури та великих економічних витрат. Постійна загроза військових дій також негативно впливає на інвестиційний клімат і економічний розвиток країни.

Економічна нестабільність є ще одним суттєвим викликом для національної стійкості України. Корупція, слабе управління, нестабільна банківська система та залежність від зовнішнього фінансування створюють значні перешкоди для економічного розвитку. Високий рівень безробіття та низькі зарплати призводять до соціальної напруги та масової еміграції працездатного населення, що ще більше послаблює економіку.

Соціальна стійкість України підривається низкою факторів, таких як нерівність доходів, низький рівень життя для багатьох громадян та проблеми у сфері охорони здоров'я та освіти. Значна частина населення живе за межею бідності, що призводить до соціальної незадоволеності та потенційних протестів. Проблеми з доступом до якісних медичних послуг та освіти також впливають на загальну соціальну стабільність і знижують довіру громадян до державних інституцій.

Екологічні проблеми також впливають на національну стійкість України. Проблеми з забрудненням повітря, води і ґрунтів, деградація природних ресурсів та зміна клімату становлять значні виклики. Неврегульованість цих питань призводить до екологічних катастроф, які матимуть довготривалі негативні наслідки для здоров'я населення та економіки країни. Низька народжуваність, висока смертність і масова еміграція молоді сприяють скороченню населення і створюють додатковий тиск на соціальні системи.

2.3. Аналіз чинників, що перешкоджають формуванню ефективної системи національної стійкості

Формування ефективної системи національної стійкості в Україні стикається з багатьма перешкодами, які значно ускладнюють цей процес. Одним із ключових чинників є нестабільна політична ситуація. Корупція також є значною перешкодою. Вона підриває довіру громадян до державних інституцій і гальмує економічний розвиток. Корупційні практики на всіх рівнях управління призводять до неефективного використання ресурсів і створюють умови для несправедливості та соціальної напруги. Без подолання корупції важко досягти стабільності та розвитку, необхідних для стійкості.

Високий рівень безробіття, низька заробітна плата та нерівність у доходах сприяють соціальному розшаруванню та нестабільності. Недостатній рівень інвестицій і слабка інфраструктура обмежують можливості для економічного зростання і зменшують здатність країни реагувати на кризи.

Для подолання цих чинників необхідно здійснити комплексні реформи, спрямовані на підвищення прозорості та ефективності управління, стимулювання економічного зростання, зміцнення соціальної єдності та підвищення рівня інформаційної та екологічної безпеки.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В УКРАЇНІ

Для України, яка стикається з багатьма викликами, вдосконалення системи національної стійкості в Україні є особливо актуальним. Основними шляхами, що можуть сприяти підвищенню національної стійкості в Україні є: зміцнення інституцій та управлінських структур, боротьба з корупцією, економічний розвиток і диверсифікація, розвиток соціальної єдності та громадянського суспільства, посилення інформаційної безпеки, розвиток міжнародного співробітництва.

Ефективні інституції є основою національної стійкості. В Україні необхідно підвищити ефективність державного управління через реформування ключових інституцій. Для боротьби з корупцією необхідно посилити антикорупційне законодавство, забезпечити незалежність антикорупційних органів, а також активно залучати громадянське суспільство до контролю за діяльністю державних органів.

Україні необхідно зосередитися на диверсифікації економіки, зменшенні залежності від окремих галузей і ринків. Важливо підтримувати розвиток малого та середнього бізнесу, залучати іноземні інвестиції і стимулювати інновації. Економічна політика повинна бути спрямована на створення робочих місць, підвищення доходів населення та зменшення соціальної нерівності. Необхідно створювати умови для діалогу і співпраці між різними соціальними групами, підтримувати національну ідентичність і культуру. Важливо також розвивати систему освіти, яка формує активних і відповідальних громадян.

Вдосконалення системи національної стійкості в Україні вимагає комплексного підходу і тісної співпраці між державою, громадянським суспільством і міжнародними партнерами. Лише систематичні і узгоджені дії можуть забезпечити стійкий розвиток і безпеку країни.

ВИСНОВКИ

Національна стійкість в Україні є актуальною та невід'ємною складовою державної безпеки. В аналітичній записці розглянуто ключові аспекти національної стійкості, її поточний стан, проблеми та можливі шляхи подолання викликів.

Національна стійкість визначається як здатність країни зберігати соціально-економічну стабільність, політичну єдність та національну ідентичність під впливом зовнішніх і внутрішніх викликів. Основними компонентами національної стійкості є політична стабільність, економічна розвинутість, соціальна єдність, екологічна безпека та інформаційна безпека.

Національна стійкість є основою для забезпечення державної безпеки, оскільки вона впливає на здатність країни витримувати економічні та політичні кризи, запобігати конфліктам та зберігати територіальну цілісність. Україна стикається з численними викликами для своєї національної стійкості. Основними проблемами є корупція у владі, недостатній рівень економічного розвитку, конфлікт на Сході України, інформаційна вразливість та недостатня екологічна безпека. Факторами, що ускладнюють формування стійкої системи, є відсутність координації між владними структурами, недостатня підтримка реформ та недостатній рівень довіри громадськості до державних інституцій.

Україна може зміцнити свою національну стійкість шляхом: зміцнення інституцій та управлінських структур; боротьби з корупцією, стимулювання економічного розвитку через диверсифікацію галузей; підтримки соціальної єдності та громадянського суспільства, посилення інформаційної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Резнікова О. О., Войтовський К. Є. Проблема термінологічної невизначеності у сфері розбудови національної стійкості : аналіт. зап. Київ: НІСД, 2021. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/az7-gloss-060121_5.pdf (дата звернення: 21.06.2024)
2. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД, 2022. 456 с. URL: https://www.marshallcenter.org/sites/default/files/files/2022-04/Reznikova_Resilience_UKR.pdf (дата звернення: 21.06.2024)
3. Chandler D. Resilience and human security: The post-interventionist paradigm. Security Dialogue. 2012. No. 43(3). Pp. 213–229
4. Гбур. З. В. Стан складових національної безпеки України в період повномасштабного збройного вторгнення російської федерації. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення. №2. 2022. С. 84-104. URL: <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/45/52> (дата звернення: 21.06.2024)
5. Урядовий портал. Уряд затвердив план реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyyv-plan-realizatsii-kontseptsii-zabezpechennia-natsionalnoi-systemy-stiikosti-do-2025-roku> (дата звернення: 21.06.2024)
6. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. Законодавство України: офіц. портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20?lang=uk#Text> (дата звернення: 21.06.2024)
7. Резнікова О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/strategichnyu-analiz-bezpekovooho-seredovyshcha-ukrayiny> (дата звернення: 21.06.2024)
8. Лобко В. В. Сучасний стан та проблеми правового забезпечення національної безпеки в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної

юриспруденції № 6. 2022. С.30-36. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2022/5.pdf
(дата звернення: 21.06.2024)